

אלוה עושיי" — האדם הנותן זמירות של תורה בלילה".⁽²⁴⁾

ו. שתי:

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: מיום שחרב בית המקדש פסקו הכהנים מלברך בשם המפורש [כדאיתא בחגיגה], דיו לעולם שישתמש בשם בן שתי אותיות.

[שהוא שם י—ה להיות נקרא ככתבו. אבל שם יק"ק אינו נקרא ככתבו, אלא באדנות.

ובמקדש היה אף שם של ארבע אותיות נקרא ככתבו — רבינו פרץ]

בין לשבח לפניו בין לברך איש את חבירו.

שנאמר "כל הנשמה תהלל יה — הללויה".

כלומר: זה השם שכל הנשמה כולה ראויה להשתמש בו.

אבל שם בן ארבע אותיות, לא לכל הנשמה ניתן, אלא לכהנים בלבד, כדכתיב "בעת ההיא הבדיל ד' את שבט הלוי. ולברך בשמו", וכתיב בנשיאת כפים "ושמו את שמי" המיוחד לי.⁽²⁵⁾

ז. נתקלל:

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: נתקללה בכל — נתקללו אף שכיניה מקללתה, דאוי לרשע ואוי לשכנו.

אבל כאשר נתקללה שומרון שבארץ ישראל — נתברכו שכיניה מקללתה.

ומבאר הגמרא: נתקללה בכל נתקללו שכיניה —

דכתיב "וקמתי עליהם נאם ד' צבאות והכרתי לבכל שם ושאר ונין ונכד נאם ד'.

ושמתייה למורש קיפוד [לירושת קיפוד] ואגמי מים" [כדרך המקומות החרבות — מצודות], ושם הולכות החיות הרעות, ומזיקות גם את המקומות הסמוכות לה.

נתקללה שומרון — נתברכו שכיניה [יהודה — תוספות הרא"ש, וראה שם].

דכתיב "ושמתי שומרון לעי השדה" ולמטעי יט-א כרם ויהנו שכניה, ושבח הוא לה שזוכרת לטובה.

ח. כמדה:

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: בא וראה, שלא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם!

כדאיתא בסוטה דף לה. [אלא שבלילה קראן "זמירות" על שם שנשמעין למרחוק כמו זמירות — על פי מהרש"א. וראה מה שכתב הריטב"א, ובהגהות הרב מתתיהו שטראשון ז"ל, ובפירושו הרי"ף בעין יעקב.

25. ובתוספות בשם ר"ח פירושו: דכל "הנשמה" קרי ביה כל הנשמה בדגש במ"ם, מלשון: שממה וחורבן של בית המקדש — רבינו פרץ.

[א—יט]: והנה רוח גדולה באה מעבר המדבר, ויגע בארבע פנות הבית, ויפל על הנערים, וימותו.

ואמר לו אליהוא דרך תוכחה: אם היה נשמעים בכיתך דברי תורה הוא לא היה נחרב. כי בביתו של איוב לא היה כן. כדכתיב [א ד]: והלכו בניו ועשו משתה, בית איש, יומו.

24. ולא שנקראו דברי תורה "זמירות", [שהרי דוד שאמר: "זמירות" היו לי חוקיך, נענש

מדת בשר ודם: מתחייב אדם הריגה למלכות, מטילין לו חכה לתוך פיו, עץ שפותח פיו וגורם לו שאינו יכול לדבר, כדי שלא יקלל את המלך. (26)

ואילו מדת הקדוש ברוך הוא: אדם המתחייב הריגה למקום — הרי הוא שותק!

שנאמר: "לך, דומיה — תהלה". שהכל שותקין כנגדך. (27)

ולא עוד, אלא שמשבח לו להקב"ה על שפרע לו עונשו בעולם הזה, כדי לזכותו בכך לעולם הבא — מהרש"א.

שנאמר: ולך דומיה "תהלה".

ולא עוד, אלא שדומה לו כאילו מקריב קרבן. שנוחין לו יסורין הבאין עליו ומקבלין באהבה. שנאמר: לך דומיה תהלה אלקי בציון "ולך ישולם נדר" להקריב קרבן, שאותה דומיה שהוא שותק ודומה ביסורין, דומה לו כשילום נדר. (28)

והיינו דאמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב: עוברי בעמק הבכא מעיין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורח?

עוברי: אלו בני אדם שעוברין על רצונו של הקדוש ברוך הוא.

בעמק: שמעמיקין להם גיהנם.

הבכא מעיין ישיתוהו: שבוכין ומורידין דמעות כמעיין של שיתין, שהוא נקב בבנין המזבח, שניסוך היין שהיו מנסכים בספלים שבמזבח, יורד לתוכו כל השנה. (29)

גם ברכות יעטה מורח: שמצדיקין עליהן את הדין, ואומרים לפניו: רבונו של עולם, יפה דנת, יפה זכית, יפה חייבת. ויפה תקנת: גיהנם לרשעים, וגן עדן לצדיקים!

ומקשינן אהא דאמרינן שמצדיקין עליהם את הדין:

והאמר רבי שמעון בן לקיש: רשעים, אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרין בתשובה, שנאמר: ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי כי תולעתם [רמה האוכלת את בשרם — רש"י] לא תמות ואשם [ואש שלהם בגיהנם — רש"י] לא תכבה.

ודייקנין: האנשים "שפשעו בי" בלשון עבר — דמשמע שפשעו ואינם פושעים עדיין — לא נאמר. אלא: "הפושעים בי" בלשון

28. הכוונה בדברי הגמרא: על פי מה שאמרו בטעם המביא קרבן, שידמה בנפשו שהוא היה ראוי להריגה כבהמה זו, אלא שהתורה חסה עליו שתהא הבהמה לקרבן תחתיו, לכפרה. וזה שנתחייב הריגה למקום הרי הוא נעשה קרבן וכפרה על עצמו — מהרש"א

29. ואותן דמעות עולות לפניו יתברך במקום הנסכים הבאים עם הקרבן, ועל דרך דאמרינן: ודומה לו כאילו מקריב קרבן — מהרש"א.

26. לפי שמהרהר אחר דינו שלא יפה דן אותו להריגה. וגם לא ירא מלקלל, כיון שאחר הריגתו לא יעשה לו כלום — מהרש"א. וראה גם ריטב"א בשם מדרש.

27. שאינו מהרהר על דינו של הקדוש ברוך הוא, דבודאי יפה חייבו. גם ירא מלקלל, כיון שגם אחר הריגתו יכול עוד לעונשו בדין גיהנם ולכך שותק מלהרהר — מהרש"א, וראה גם ריטב"א בשם מדרש.

כפלה הרמון רקתך. ואמר על כך רבי שמעון בן לקיש: אל תיקרי "רקתך" אלא "ריקתך" לשון ריקנות, שאפילו ריקנין שבך מליאין מצוות כרימון שמלא גרגירים — על אחת כמה וכמה שלא תשלוט בהן האור [שהמצוות מגינות עליהם — מהרש"א שם].

וכיון שכן, אי אפשר לפרש קרא ד"ויצאו וראו וגו' הפושעים ב"י" דכתיב ביה "ואשם לא תכבה" על פושעי ישראל, ועל כרחך על פושעי עובדי כוכבים קאי — וכדאמרן!

והשתא דאייתנין הא דריש לקיש דבפושעי ישראל אין אור של גיהנם שולט בהם תמהינן: אלא, הא דכתיב בקרא דלעיל: עוברי בעמק הככא, דהיינו שמעמיקין להן גיהנם דמוקמינן לה על פושעי ישראל, היכי משכחת לה?!

ומפרשינן: ההוא קרא, דמחייבי ההיא שעתא בניהנב. ואתי אברהם אבינו ומסיק להו [ומעלה אותם משם] ומקבל להו, בר מישאל שבא על בת עובר כוכבים, דמשכה ערלתו [מפרש באלפא ביתא דרבי מכיר: דהיינו ערלות בניס קטנים שמתו קודם שملו, שנוטלין אותן מהן, ומחברין להם למי שבא על הגויה — רבינו פרץ], ולא מבשקר [מכיר] ליה אברהם שהוא יהודי, דכיון דמשכה ערלתו דומה עליו כמי שלא נימול, ואינו מוציאו מגיהנם.

מתקף לה רב כהנא להא דדרשינן לעיל מה"פושעים ב"י" שעדין פושעים הם:

השתא דאמרת "הפושעים" דפשעי ואזלי עדיין.

אלא מעתה, הא דכתיב: "המוציא אתכם

הוה, שפושעים בו עדיין, אפילו בשעת תולעתם "ואשם", ללמד: שפושעים והולכין לעולם [שנשמותיהן אפילו לאחר מיתתן אינן חוששות לעצמן, מפני שהולכות לאבדון — ריטב"א].

הרי חזינן, שאין מצדיקין עליהן את הדין?!

ומשינין: לא קשיא:

הא דאמרינן שמצדיקין עליהם את הדין — בפושעי ישראל.

הא דאמרינן שפושעים והולכים לעולם — בפושעי עובדי כוכבים.

ומסייעינן לפירוקין: הכי נמי מסתברא דלא מוקי ריש לקיש לקרא: ד"ויצאו וראו האנשים הפושעים ב"י", על פושעי ישראל.

דאם כן דהאי קרא, דכתיב ביה "ואשם לא תכבה" על פושעי ישראל קאי, קשיא הך דריש לקיש, אמימרא אחריתא דריש לקיש:

דהא אמר ריש לקיש: פושעי ישראל, אין אור של גיהנם שולטת בהן לשורפם, ואינו אלא משחיר פניהם [תוספות], וילפינן לה בקל והומר ממוזבח הזהב [הפנימי]:

מה מוזבח הזהב שאין עליו אלא כעובי דינר זהב, עמד כמה שנים ולא שלטה בו האור להחסיר מזהבו, שנעשה בו נס — רש"י חגיגה כו. [אבל בתוספות שם מבואר, דעל העץ שתחת הזהב קאי].

פושעי ישראל שמליאין מצוות כרימון [שעליהם נאמר: הנחמדים מזהב — מהרש"א חגיגה לפירוש תוספות] שנאמר:

והאמר רבי מריון אמר רבי יהושע בן לוי, ואמרי לה: תנא רבה בר מריון ברייתא שנסדרה בדבי רבי יוחנן בן זכאי [וכמו שמצינו תוספתא שסידרו רבי חייא ורבי אושעיא]:

שתי תמרות [דקלים] יש בגי בן הנום [סמוך לירושלים — רש"י בסוכה], ועולה עשן מביניהן, וזו היא [כלומר: אלו הן הדקלים] ששינינו במשנה בסוכה: ציני [דקלי] הר הברזל — כשירות ליטול מהן לולב, וזו היא פתחה של גיהנם!

הרי חזינן, דאיכא עוד פתח לגיהנם!

ודחינן: דילמא פתח זה שבגי בן הנם, היינו פיתחה של גיהנם דבירושלים, כדכתיב: ועלה הגבול גי בן הנם אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלם — תוספות.

אמר רבי יהושע בן לוי: שבעה שמות יש לגיהנם, ואלו הן:

א. שאול, ב. ואבדון, ג. ובאר שחת, ד. ובור שאון, ה. וטיט היון, [הוא רפש שטובעין בו, ואינו כסתם טיט שהוא עבה וראוי לבנין] ו. וצלמות, ז. וארץ התחתית!

א. שאול: דכתיב גבי יונה במעי הדגה: מבטן שאול שועתי שמעת קולי [וכדארמון לעיל שנתכוין לגיהנם].

ב. אבדון: דכתיב, היסופר בקבר חסדך אמונתך באבדון.

ג. באר שחת: דכתיב, כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת.

ו"שחת" ו"באר שחת" חדא מילתא היא.

מארץ מצרים, וכן כתיב: "המעלה" אתכם מארץ מצרים, בלשון הווה, האם הכא נמי נפרש: דמסיק ודמפיק [מעלה ומוציא עדיין] הוא [בתמיהה]!?

אלא ודאי הכוונה: דאסיק ואפיק בעבר והשתא לא.

אם כן, הכי נמי הא דכתיב "הפושעים" לשון הווה, הכוונה: דפשעי בעבר הוא.

ט. שלשה:

ואמר רבי ירמיה בן אלעזר: שלשה פתחים יש לגיהנם: אחד במדבר, ואחד ביב, ואחד בירושלים.

אחד במדבר: דכתיב אצל קורח ועדתו במדבר: ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם. וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה.

ושאול זה גיהנם, כדלקמן.

אחד ביב: דכתיב גבי יונה בן אמתי כשקרא אל הקב"ה ממעי הדגה: מבטן שאול שועתי שמעת קולי.

וזה שהזכיר יונה לשון "שאול" דהיינו גיהנם, משמע דבמקום פתחה של גיהנם היה — מהרש"א.

אחד בירושלים: דכתיב: נאם ד' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים.

ותנא דבי רבי ישמעאל:

אשר אור לו בציון — זו גיהנם עצמו.

ותנור לו בירושלים — זו פתחה של גיהנם.

ומקשינן: ותו פתחים ליכא לגיהנם!?

ד — ה. ובור שאון וטיט היון: דכתיב, ויעלני מבור שאון מטיט היון.

ו. וצלמות: דכתיב, (יושבי השך וצלמות) בטרם אלך ולא אשוב אל ארץ הושך ו"צלמות" [תוספות].

ז. וארץ התחתית: גמרא הוא [קבלה בידינו].

ומקשינן: ותו ליכא שמות לגיהנם?

והאיכא "גיהנם".⁽³⁰⁾

ומשנינן: אין זה שמו, אלא נקרא כן על שם שהיא גיא שעמוקה כגיהנם כגי בן הנם האמור ברישא דקרא.

ועוד [מהרש"א] שהכל יורד[ין] לה על עסקי חנם [ב"ח] דהיינו עריות.⁽³¹⁾

תו מקשינן: והאיכא עוד שם: תפתה.

דכתיב: [ישעיה ל לג] כי ערוך מאתמול תפתה [גיהנם — רש"י בישעיה], גם היא למלך [סנחריב] הוכן, העמיק הרחב מדורתה אש ועצים הרבה נשמת ד' כנחל גפרית בערה בה!?

ומשנינן: אין זה שמו, אלא ההוא — על שם שכל המתפתה ביצרו יפול שם.

והיכן הוא פתחו של גן עדן:

אמר ריש לקיש: אם בארץ ישראל הוא גן העדן, בית שאן פתחו, שפירותיו מתוקין מכל ארץ ישראל.

ואם כערכיא הוא, בית גרם פתחו.

ואם בין הנהרות הוא, דומסקנין פתחו.⁽³²⁾

ואם בכבל הוא:

אבוי משתבח בפירי דמעבר לנהר פרת ימינא [בדרומו של הנהר, מימינו של העומד כלפי נמורת] שמתוקים ומשובחים הם, ושם הוא פתחו של גן עדן.

רבא משתבח בפירי דהרפניא, ושם הוא פתחו של גן עדן.

שנינו במשנה: וביניהן כמלוא שתי וכו' קשורות ולא מותרות:

ותמהינן: פשיטא שאינן מותרות, דכיון דתנא ליה דקשורות הוו, אנן ידעינן דלא הוו מותרות!?

ומשנינן: מהו דתימא: "קשורות" שנינו, היינו כעין קשורות, אבל ממש — לא, קא משמע לן בכפל הלשון ולא מותרות שצריכות להיות קשורות ממש.

שנינו במשנה: אחת נכנסת ואחת יוצאת:

נאכל במצרים "חנם" דהיינו עריות — מהרש"א. והטעם שנקרא כך: מפני שלרזוקות צריך ליתן מוהר, אבל הקרובות מתרצות בחנם — מהרש"א יומא.

32. שבמקומות אלו היו פירות מתוקים ומשובחים ביותר — מהרש"א.

30. דכתיב ביהושע יח טז: וירד הגבול אל קצה ההר אשר על פני גי בן הנם אשר בעמק רפאים צפונה וירד גי הנם אל כתף היבوسی נגבה.

ודרשינן: "וירד גי הנם" על שם "וירד גי גיהנם", מדכתיב תחילה גי "בן" הנם, וכאן "גי הנם" סמוך ל"וירד" — מהרש"א.

31. וכדאמרינן ביומא דף עה. על הפסוק: אשר